

Ivo
Paić

DRŽAVA, NACIJA I ETNIČNOST
U VREMENU I PROSTORU
HRVATSKE IDENTITETSKE
PRIPOVIJESTI

Uvod

Odgovori na pitanje *tko smo mi* uvijek imaju oblik ispričane povijesti. Pripovijedanje koristi zalihe uvijek već simbolički posredovanih sastavnica "enciklopedije" narodna opstanka. Posezanjem u tu enciklopediju sadašnjost se upleće u prošlost: sukladno hermeneutičkom uvidu da je sadašnjost smisao prošloga, da je sjećanje sadašnje i te da se "povijesni smisao zahvaljuje današnjem tumačenju" (Figal, 1997:22)¹ preopisuje se i mijenja konstitutivna predaja. Tako se i pripovijedanju otvara vidokrug prema "enciklopediji". U njemu nastaje jaka *verzija hrvatske identitetske pripovijesti* koju izrijekom nosi ideja države, a uz nju (etno)nacija i predodžba domovine. Praksom pripovijesti, one sudjeluju u *koloniziranju* životnih uvjeta (vremena, prostora, saobraćanja i djelovanja) te, u njihovu obuhvatu, koloniziranju komunikacijskoga konteksta i diskursa hrvatske etničnosti. Pod diskursom etničnosti ovdje posve općenito razumijem ukupnost o životnim uvjetima i o komunikativnom kontekstu ovisnih (samo)pripisanih svojstava pripadnika konstrukcije "etnička zajednica"². Učinci koloniziranja

1 "Tri su vremena, sadašnje u prošlosti, sadašnje u sadašnjosti, sadašnje u budućnosti" (Augustin 1973:11.20). Nietzscheova riječ (ne samo) Nijemcima upozorava na razdvajanja vremenskih ekstaza: "oni su od prekjučer i od prekosutra - oni još nemaju svoje danas" (1994:173).

2 O etničkim identitetima kao pripisivanjima i samopripisivanjima i o njihovoj sposobnosti za promjene u vremenu i kontekstu vidi Jenkins 1996:81-83.

postaju razvidni u sjecištu dvaju događaja. Jedan je ozbiljenje pripovijesti – uspostava (nacionalne) države. Drugi događaj nastaje u odnosu uvjeta bivstvovanja zahvaćenih kolonizacijom i *kapitalne* logike – približno jednako značenju što ga toj riječi daje i Derrida (1999). Dospijeće u sjecište dvaju događaja već je “ugrađeno” u pripovijest, u živu metaforu koja ozbiljenjem postaje doslovna, “mrtva” (Ricouer, 1982; Rorty, 1995). Svijest koja je odnjegovana u granicama pripovijesti u tome događaju vidi *samo-ozbiljenje* Hrvata, pa su joj i Hrvati napokon i načelno dovršen narod. Uspostava države, ispunjenje “tisućljetnoga državotvornog sna”, jest *početak* i iskušavanja sposobnosti samo-započinjanja protiv stanja započetosti i iskustva dovršenosti³. Samo-započinjanje je i mobilizacija otpora kolonizacijskim učincima pripoviješću *tradirane* države, nacije i domovine; ono je i mobilizacija otpora tim nosivim odrednicama jedne konstrukcije “mi-identiteta”.

Uvodne tvrdnje o djelovanju jake verzije hrvatske identitetske pripovijesti razložiti ću prikazom (1) uvlačenja “kao da” u diskurs etničnosti, (2) etničnosti koja reprezentira nacionalno, (3) države kao odsutnoga/prisutnoga, koje se širi prostorom govora i zaposjeda ga, (4) praznoga mjesta pripovijesti što ga popunjavaju centralizirane kolonizirajuće metafore krune, glave i tijela; nadalje ću pokazati da (5) tom verzijom identitetske pripovijesti vladaju odgovori nad pitanjima, a ona se (6) oblikuje kao ideosfera u kojoj se opiru zahtjevi samozapočinjanja, dekolonizacije i podnošenja kapitalne logike. Dakako, ti prikazi i naznake ne mogu nadomjestiti cjelovito razumijevanje i potrebne reopise dijela konstitutivne predaje s obzirom na već očitovane tendencije suvremenosti,

Etničko i etničnost, te etnička zajednica kao pojave kulturnog kompleksa, etničke razlike nastale procesima učenja, iskustva vidi Giddens, 2000:210, 582 za odnose evolucionističkog i kreativističkog shvaćanja etničkog i etničnosti, nacije i nacionalizma vidi Gellner, 1995; i Smith 1995; o etničnosti u post-modernom vidokrugu i metodički stav da uopće nema a priori kulturne razlike koja stvara etničnost vidi u Sollers 1996:54-61.

3 "Samo stoga što predaja zna biti čak i maćeha, ljudi se i jesu toliko strastveno subjektivirali: zbog toga su razvili svoje najveličanstvenije i najopasnije svojstvo - sposobnost za revoluciju samozapočinjanja sebe protiv stanja započetosti" (Sloterdijk, 1992:29).

kamo pripadaju i nove dekolonizacije. U najboljem slučaju sljedeća bi razmatranja mogla biti tek korak prema mišljenju sadržaja *sjecišta* dvaju spomenutih događaja.

Uvlačenje “kao da” u diskurs etničnosti

Izraz “kao da” sastoji se od “kao” i “da”. “Da” znači “jest”, “biti”. Zajedno su “biti kao” u rasponu od ontologijskoga “biti-i-ne-bit” (Ricoeur, 1982:448) do “viđenja kao” u jezičnim igrama. (Wittgenstein, 1988:XI). I dio narodoznanstva ima svoje “kao da”. Ono se kreće u granicama “domaće teorije”⁴ kojoj *kao da* postoji neutralan pogled na gotov svijet, kao da je neupitan primat stvari koje na naša pitanja odgovaraju *da ili ne*, kao da istraživač s njima izravno komunicira, a ne u “simboličkom registru” – u dijalogu između spoznajnog subjekta i spoznatog objekta posredovana trećom instancom” (Biti, 1989:255). Takva receptivnost ide s “kućnim predmetom” dijela etnologije⁵. Riječ je oštrim granicama predmeta i otežanu pristupu Drugome i Drugoga u njegovo polje. Riječ je i o apstrahiranju od mreže “moći koja upravlja znanstvenom interpretacijom” upravo i najviše ondje gdje vlada uvjerenje o neposredovanu odnosu istraživača i predmeta što mu se nadaje kakav je navodno po sebi. Naime, obrana “kućnog predmeta” od protutradicionalističkih navala i kvalitativnih promjena, od destabilizacije i relativizma, također je prožeta kretanjem i uporabom *moći*⁶ u razmjerima predmeta i okvira istraživanja (“kulture i naroda”)⁷ te diskursna poretka i diskursnih mehanizama narodo-

4 Za pojam i značajke domišljato skovana naziva “domaća teorija” (ne samo u hrvatskoj književnoj kritici) i njen odnos prema “divljoj teoriji”: Biti, 1989:254, 255; također, Sloterdijk, 1988.

5 O “kućnom predmetu” i etnologiji kojoj je “svoj komadić neba” uvjet samoreprodukcije identiteta ili tradicionalnosti, a kumulativni razvoj, kvantitativni zahtjev, do-pisivanje (popunjavanje praznina), stabilnost i skepsa prema relativizmu - metodičko stajalište: Prica, 1992:96,97.

6 I kad se znanosti pripisuje proizvodnja “istine” - “istina je nedvojbeno jedan oblik moći” (Foucault, 1996:41).

7 Za prikaz različitih shvaćanja hrvatskoga narodoznanstva: Čapo, 1991:7-15.

znanstva⁸. Ako je etnologiju omogućilo *decentriranje* – u času kad je europska kultura primorana da na sebe više ne gleda kao na standardnu kulturu – onda su “domaća teorija” i “kućni predmet” granice na kojima se decentriranje zaustavlja.

No narodoznanstvo izvan obzora “domaće teorije” i “kućnog predmeta” suvereno otkriva dimenziju uvlačenja onoga “kao da” u diskurs etničnosti. Na primjer: Radićev je politički cilj pretvaranje seljaka u *političke Hrvate*, pa se od etnologije očekuje pribavljanje građe za hrvatski identitet, za što je trebalo konstruirati *kanon*, a to se u političkom smislu pokazalo izborom “folklornih znakova potrebnih za konstrukciju *nacionalne simbolike*” (Rihtman-Auguštin, 1998:49-51). Odnosom prema “narodnom blagu” pritom upravlja *neosvijesteno* viđenje etničkog i etničnosti kao *sredstva za svrhu*. Stoga je i zapriječen uvid u sredstvovni položaj dotična slučaja “domaće teorije” i njezina predmeta u mreži i kodnom sustavu konstruirana kanona, dakle u polju moći jedne ideje i ideologije (etno)nacionalnoga identiteta.

Etnično koje reprezentira nacionalno, umnažanje “kao da” i otpornost jedne sheme

U kodnom sustavu kanona obilježja etničnosti postaju *znakovi*. Oni ne *reprezentiraju etnično* nego jednu zamisao hrvatskoga nacionalnoga identiteta. Postoji i složeniji paradoks. U proteklom desetljeću sustavno se i svestrano *inaugurirala* druga ideja hrvatskoga nacionalnoga identiteta. To je ideja prvenstvenosti i bitnog konstitutivnog značaja hrvatskoga srednjovjekovnoga, a za njim i preporodnoga *političkog naroda* – osobito s obzirom na njegovu *državotvornost*. Ideja je opredmećena u kanonu identiteta. I u njemu obilježja etničnosti postaju znakovima. Ozbiljenjem identitetske pripovijesti oni ne reprezentiraju etnično ni ideju nacio-

⁸ Diskursni mehanizmi "koji određuju što može biti rečeno, u kojem obliku i što je prihvaćeno razboritim i vrijednim pamćenja" (Mills, 1997:63). Nema jezika bez *performativne* dimenzije obećanja, čim otvorim usta već sam u obećanju: "kažem li 'ja ne vjerujem u istinu', čim sam rekao, već radi 'vjeruj mi'" (Derrida, 1996:82).

nalnoga identiteta jer je inauguracija *de facto* ustoličila ideju i zbilju *državnoga identiteta*: logikom, semantikom i simbolikom državnom o-vlašću uspostavljena kanona – koji se naglašeno poziva na spomenutu ideju – preopisani su etničnost i nacija. U prvom primjeru preskriptivna gramatika naroda/nacije, “okosnica i muskulatura” (njena) “jezika”, prema Romanu Jakobsonu – širi se koloniziranim svijetom hrvatske etničnosti. Etnični diskurs “sređen” gramatikom jednog shvaćanja nacije priređen je za razmjene na tržištu političkih ideja, interesa i strategija (Bourdieu, 1992:14). U tim razmjenama etnični diskurs ostvaruje svoje puno paradoksalno ispunjenje tako što djelotvorno reprezentira određeno nacionalno. U drugom primjeru *performativna* snaga (sada već) državne identitetske pripovijesti skokovito raste njenim ozbiljenjem i razmahom državnih i također *njenih* stranačkih i ideologijskih razgranatih “uređaja”. Učinak je ovaj: državno potiskuje nacionalno, a državljanin građanina. Kao da se povijest ponavlja: na jednoj je strani Hölderlinova riječ “Ništa ne učimo teže nego slobodno upotrebljavati nacionalno”, a na drugoj “neograničeni državni život” kao prostor egzistencije nacije u Njemačkom Carstvu (Bärenbrücker i Jakubowski, 1995:205-207). U prvom se primjeru etničnost i sam narod predočuju s onu stranu dobra i zla: “naivno tlo”, moglo bi se reći životni svijet obuzdanih vrijednosti i snage oslobađa i razvija samosvijest kao hrvatski politički narod. U drugom primjeru, upravo kad se ozbiljuje identitetska pripovijest 1990, u vremenu nazvanom preporodnim, *narod* nema u svemu i *a priori* u pravo. Nije više posve “naivno tlo”: (p)ovlašteni subjekt imenovanja vidi i *obzorje narodnih zabluda*⁹.

Naravno, etničnost, nacionalni i državni identitet – *kulturni* su identiteti. Uvijek su neko simbolički posredovano poput zemlje koja je čista u vrtu, a prljava na sagu blagovaonice (Bilington, 1991: 34-35). Šire znanstveno, ideologijsko i mitsko okružje identitetske pripovijesti o kojoj je ovdje riječ traži čvrste oslonce, “či-

9 "Demokratski ustav piše narod! (...) ustav treba narod i stvarati! Svojim kolektivnim i pojedinačnim iskustvom, pamćenjem i mudrošću, svojim težnjama i interesima (naravno u obzorju i vlastitih zabluda)" - tvrdio je predsjednik Republike Hrvatske (Izvešća, 1990).

njenice” i konačne izvore kakvi su *po sebi*, pa se oko pripovijesti i u njoj razgranava svijet onoga “kao da”: kao da hrvatski narod ima rođendan¹⁰, kao da etnos “ima pupak” (Gellner, 2000), kao da identitet već nije u “neidentitetu prema sebi (“u razlici *sa sobom*”), kao da ima podrijetla i monogenealogije koji “u povijesti kulture uvijek” ne bi bili mistifikacija (Derrida, 1999:47,48). Tako se naspram povijesnom zbivanju, kontingenciji i nesvodivosti životnih oblika na jedan, stvara evolucijski privid *izvjesnosti* inicijalnih događaja i u njima dogođenoga, tisućugodišnje *nužnosti* događajnoga tijeka i njime određene *sadašnjosti*. U toj je shemi državna samostalnost indeks samoozbiljenja i dovršenosti Hrvata: država je bila i *opet* je tu, Hrvati bijahu dovršen narod i *opet* su to. Postoje mnogi razložiti sociologijski uvidi u etnizaciju politike i politizaciju etničkoga i etničnosti (Vrcan, 1999). U granicama naznačene i neprevladane sheme politika, etničnost, narod, dapače nacija i država nisu razvijene analitične tvorbe. Nisu otvorene opovrgavanju i nisu otporne na opovrgavanja. Njima ne vlada spekulativno filozofijsko, ni frankfurtski “komunikativni um”, ne razaraju ih ni postmoderni konstruktivist, igrač i/ili nihilist (Anderson, 1995a:107). Njihovu otpornost na promjene jamče i brane *svijesti ugođene djelovanjem upravo tih tvorbi* kao sastavnica identitetske pripovijesti; otuđena moć tako ugođenih svijesti (ljudi) – “ugrađena” u diskurs koji ograničuje što se može reći i što se drži spoznajom i spoznatim (Mills, 1997:64,65) – povećava otpornost sastavnica pripovijesti. Ukratko: sadržaji i načini politizacije etničnosti i etnizacije politike ovise o uvučenosti politike i etnosa u evolucijsku determinističku shemu kojom vlada započestost svega i svih, u kojoj već postoji istina koju treba otkriti i *isponova* uspostaviti; u kojoj se životni oblici ne razumiju i ne opisuju u vlastitu jeziku – nego u jeziku vremenskog, prostornog, komunikacijskog i drugog *apriorija* koji vlada shemom. Njima ne izmiče ni država identitetske pripovijesti.

10 "(...) gdje je taj početak (...) početci su tek posljedica big bang teorije, a narodi nemaju rođendan (...)" (Ivić 1995:131-133). Također: vrijedi, "ne može se ući u trag pravom konačnom izvoru" (Biti, 2000:15).

Država identitetske pripovijesti: izgubljeno/ odsutno koje se širi prostorom govora i zaposjeda ga

Sva je pripovijest usređena na jedan manjak, na jedno izgubljeno *odsutno* i njegovo ponovno *ozbiljenje*: usredotočena je na hrvatsku (samostalnu, nacionalnu) *državu*. U pripovijedanju se opisatnjuje i pronosi to što je izgubljeno/odsutno. Svijest o manjku i potrebi njegova ispunjenja pripovijest pokreće i održavaju živom. Daje joj motivacijsku uvjerljivost i mobilizacijsku snagu. Promjenama u svijesti o veličini i značenju manjka/države, mijenjaju se intenziteti njene motivacijske, a udjelom povijesnih i situacijskih nadodređenja njene mobilizacijske i vjerojatno nejednake snage u političkom narodu i puku.¹¹ Kao zapovjedna riječ konstrukcije država se širi prostorom *govora* i okosnica je odgovora na pitanje *tko smo*

11 Razlikuju se motivacijski i mobilizacijski intenziteti i smjerovi kretanja kad se hoće hrvatsko državno pravo i lojalnost Monarhiji (Jelačić, Mažuranić) i kad se zahtijeva uspostava apsolutnoga nacionalnoga i državnoga identiteta - Starčević, Kvaternik, Frank (Pusić, 1995). Za minulih stoljeća svijest o gubitku/manjku države nije ista u političkom hrvatskom narodu i u hrvatskome puku, *prva je opisana u vlastitu jeziku elite, druga je opisana u tuđem jeziku - u jeziku te elite*. I zato su važni bar sljedeći demistifikacijski uvidi: "promjene koje se događaju početkom drugog tisućljeća (...) kad se gubi narodna loza, tzv. samostalnost itd. *nisu katastrofa*. Nikakve tragedije ne nastaju za *narod u cjelini* kad se mijesaju dinastije (...). Prestankom kraljevstva nije nestao hrvatski narod, nije nestala ni umjetnost, dakako, ni povijest" (Rapanić, 1996:390). Godina 1102. "predstavlja prije svega izmjenu dinastija na vladarskom prijestolju, koja je u suvremenoj Europi bila uobičajena, a ne neki katastrofičan prijelaz iz hrvatskog ranog u razvijeni srednji vijek" (Goldstein 1988:21). Nasuprot svim legendama oblikovanim u hrvatskom političkom narodu mahom na zasadama romantičarske historiografije, Stjepanu Radiću narod nema slavne prošlosti jer je stvarno bio "rob i sužanj", a "gospoda" mu pripovijedaju samo o kraljevima, banovima i velikašima. No Radić nije imao prilike čuti imenovana zastupnika Županijskog doma gdje prije nekoliko godina pod krovom Hrvatskoga sabora - opijen vlastitim državotvorstvom i osjećajem beskrajne moći, okružen odobravajućom šutnjom narodnih zastupnika - jednoga "roba i sužnja", Matiju Gubeca, naziva veleizdajnikom, državnim neprijateljem jer su mu bili neprijatelji ona "gospoda"! I naravno, nisu se sve državotvornima označene borbe vodile radi narodne dobrobiti. Postojao je i hrvatski (u oba svjetska rata), ne samo talijanski *erbivendolo*, o kojem Krleža ratne 1942. pjeva: "Šta libijski pijesak je njemu, što je pijesku on / taj mali piljar tikvica, salate / taj erbivendolo, ta bijedna gusjenica...(1981:331).

mi Hrvati. U državi i zahtjevu njezina (*ponovnog*) ozbiljenja sabiru se pripoviješću označene pozitivno vrednovane hrvatske *narodne energije* tako što *državotvorstvo* – najvišim rangom odsutne/prisutne države¹² – postaje najvišim mjerilom hrvatstva. No, u oba se slučaja prostor očitovanja i prakticiranja različitih identiteta sužava, posebice kad pripovijest dopadne *o-vlasti i moći* povlaštena tumača njena smisla – tumača kojega ona podrazumijeva prizivajući vlasna nositelja i izvršitelja njene *o-poruke*. Dapače, dalje će se pokazati da ga ona *određuje*. Točnije: on je logikom prikazane sheme i u njoj ugođenih svijesti/ljudi već određen! S tim u vezi, podsjetimo se: stečenu (oporučenu, dodijeljenu ili prigrabljenu) *o-vlast* tumač može shvatiti svojim naravnim svojstvom, nečim što njemu i samo njemu generički pripada, nečim što *jest* on. Ali u tome nije bit instituiranja izvršitelja (o)poruke identitetske pripovijesti. Instituirati, “dodijeliti neku bit”, znači nametnuti prava i obveze da budeš “takav i takav”. Njegov se “stvarni status (...) ne zasniva na njegovu vjerovanju ni na njegovim pretenzijama (...) nego na kolektivnom vjerovanju čiju valjanost jamči instituiranje” (Bourdieu, 1992:107). Kao performativni “prošivni bod”, ono dodjeljuje nov smisao cjelini “stvarnih” subjektivih osobina. Kad se ljudi prema njemu odnose kao da je “biti-vladar” (predsjednik, kralj...) stvar “realnih osobina i kvalifikacija”, previđaju performativnu dimenziju takva njihova obraćanja (Žižek, 1984:44,45). Ono pak dodatno obvezuje instituiranoga. Učvršćuje ga u uvjerenju da su sve njegove funkcije predsjedničke, kraljevske i sl. Dakle, da su njegove “realne osobine”.

12 Šišićeva se *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara* (1925) smatra vrhuncem “genetičkog pravca u hrvatskoj historiografiji” vođenoj pitanjem “što se dogodilo” (Goldstein, 1989:13). U središtu historičareve pažnje – bitnog događanja – Šišić je smjestio državu koja mu je “najodlučniji produkt kulture nekog naroda, a pored toga je ona prvi i glavni nosilac, podupirač i stvarač njezin, treba da se ispravna kulturno historijska naziranja vazda obazru u prvom redu baš na državu”. Budući da mu je patriotizam “bio pokretački duh povijesnog istraživanja” (Budak, 1990:743, 744) – jasno je da su *država i državotvorstvo* stigma domoljublja i indeks pravoga hrvatstva.

Prazno mjesto pripovijesti: poglavar i centralizirane metafore kolonizacije etničnosti

Razumije se da instituirani/ustoličeni može pokrenuti, zapriječiti ili izobličiti neka obilježja naraštajima prenošene identitetske meta-pripovijesti čija su geneza, struktura i finalitet sabrani na odsutno/prisutno (državu). Pritom se pokazuje *bitan paradoks pripovijesti*, paradoks u kojemu se stječe i logika njezina ozbiljenja. Naime, unatoč svojem najistaknutijem rangu upravo je država ostala njena *nesadržajna* i sveprisutna tvorba. Njena golema privlačuća snaga i skroman sadržaj najdržavotvornijih iskaza prisposobivi su reklo bi se po svemu udaljenu paradoksu: Tokio "naime ima centar, međutim, njegov je centar *prazan*" i "skriva posvećeno *ništa*"¹³. Težište povijesnoznanstvenih, pravnoznanstvenih i inih nastojanja oko hrvatskoga državnog prava u prvom je redu historicistička i genetički usmjerena potraga za dokazima *protiv* stranog prisezanja i *za* hrvatsku državu: između *Za* i *Protiv* mnogo je prazna prostora. Intenzitetima i načinima toga *Za* i *Protiv* međusobno se odmjera-vaju smjerovi hrvatske državotvorne politike do konca 19. stoljeća i s kraja 20. stoljeća. Zajedničko im je "Zvonimirova kruna" sa svojim simboličkim stožernim mjestom. Prepletanjem hrvatskoga državnog prava i legendarne predaje u trojstvo povezuju se centralizirane metafore: (a) krunska – tko povrati "zlatno doba" i "uskrisi" državu unaprijed je prepoznat očekivanim vladarom "narodne krvi", a prema shemi: što je (Zvonimir) *bio*, *bit će* očekivani vladar¹⁴; tomu pripada (b) metafora glave: nedavno i naziv, samooznačnica, "hrvatski državni poglavar"; napokon (c) metafora tijela: hrvatski narod kao homogeno tijelo (metafore) glave na kojoj je (metafora) krune. Ozbiljenjem pripovijesti to se trojstvo metafora *hijerarhijski* strukturira: vladar/poglavar *popunjava* prazno središte gravitacije; prizvan i opunomoćen pripoviješću vlastan je nametnuti simbolički poredak *jednoga (državotvornog)* identiteta¹⁵. Ali što je sadržaj zahtjev-

13 "Čitav se grad okreće oko jednog mjesta" (u kome živi car), a "kojeg se, pak, nikad ne vidi (...)" (Barthes 1989:46).

14 Unatoč legendi o kletvi umirućega Zvonimira.

15 Ovdje su moguće i metodičke poredbe sa starozavjetnim nametanjem simboličkog poretka "narodu tvrde šije" (Kristeva 1988:12).

na državotvorstva nakon što je država (opet) tu? Sve tri metafore odnose se na sada prisutno uzvišeno – na središte gravitacije hrvatskih narodnih snaga, na državu. Vladar/poglavar uspostavlja simbolički državotvorni poredak pozivom na njemu legitimacijsko, a u svijesti tzv. hrvatskoga čovjeka uzvišeno i identitetsko središte. No kako je riječ o baštinjenu praznu ili neispisanu središtu, vladar/poglavar poziva se na sebe tako što ga popunjava sveudilj novim zahtjevnim značajkama hrvatskoga državotvornoga identiteta. Uostalom, lako su vidljivi biljezi takvih predmodernih – ne samo pričom tradiranih – popunjavanja i jednako tako predmodernoga shvaćanja naroda i etničnosti¹⁶. Metafora integracije kao metafora naroda-društvenog tijela (one “krune” i “glave”) podrazumijeva kolektivni identitet i postvarujuće hipostaziranje *klase pojava* toga identiteta. Uspostava simboličkog državotvornog poretka priziva “hrvatskoga čovjeka”. Tko je taj on, to treće lice, nelice? Etnička ličnost koja ima svoju “etničku tipičnost”, pa se za B. Russellom može ponoviti da je bitno svojstvo tipičnog Francuza (Hrvata) to da nije tipičan (Devereux, 1990:201) Je li “hrvatski čovjek” naziv njegova etničkog identiteta, označuje li on građanina ili možda državljanina? On je sve to i ništa od toga! “Hrvatski čovjek” jest *praznina*, koju – kao i pričom baštinjeno prazno mjesto/državu – popunjava instituirani pojedinac (i elita) po mjeri shvaćanja dodijeljenih funkcija kao vlastitih stvarnih osobina. Prava opreka centraliziranoj metafori naroda-tijela jest preokrenuta decentralizirana metafora. U njoj se cjelokupno tijelo, u svojoj potpunosti, nalazi u svakom *pojedinu* (Frye, 1985:119-135). Prevladajuću trojstva centraliziranih metafora bitno se zaprječuju mogućnosti *dopuštena samo-pre-*

16."Sabor je izabran na slobodnim i tajnim izborima, uz sudjelovanje svih društvenih staleža, te (se) stoga (...) Građani Hrvatske, kad je riječ o zastupanju njihovih sloboda, prava i dužnosti u Saboru, ne mogu se dijeliti po nacionalnoj, konfesionalnoj ili na kojoj drugoj osnovi" - tvrdi se u Odluci da se pristupi promjeni Ustava SRH - 1990. Je li spominjanje staleža - na tako važnu mjestu - preteča potonjih anakronih i za demokratsko društvo, za građansko društvo opasnih nedoučenih, ali s visokih mjesta potaknutih pokušaja "elaboriranja" staleške podjele *naroda*. Što bi u tom slučaju bila hrvatska etničnost: bi li svi staleži imali ista ili pak samo nekim staležima dodijeljena određena (inaugurirana) etnička obilježja?

opisivanja identiteta djelujućih subjekata i uvjeta egzistencije "post-moderne osobe" – koja je to jer je i član mnogih zajednica i mreža¹⁷. Veze metafora spomenuta trojstva nisu rezultat jednosmjerna kretanja. Nije zbilja centralizirane metafore društvenog tijela tek posljedak trpnog stanja naroda, pojedinaca. Ona je također moment sudioništva naroda u koloniziranju, u samokoloniziranju. Tu vrijedi: ako grupe i pojedinci promišljaju svoje postojanje idejama, stavovima i vrijednostima identitetske priče, ako u tim tvorbama sebi predočuju vlastitu zbilju – time *pridonose vlastitoj zbilji* (Bourdieu, 1992:135) – kao u primjeru neosvijestene performativne snage riječi kojima se obraćaju instituiranu subjektu.

Pripovijest i pričin: prvenstvo odgovora nad pitanjem

Identitetska pripovijest sadrži i pričin koji prikriva i prekriva pretvaranje nesupripadnih u supripadajuće sadržaje. Sadržaje "enciklopedije" pripovijedanje izvlači iz njihovih vremenskih i strukturnih sklopova. Uvlači ih u svoj obzor i sustav. Izvlačenje, prenošenje i uvlačenje dijelom je metodički kontrolirano a dijelom spontano vrednovanje, uzimanje i odbacivanje, pre-slaganje i pre-opisivanje te "građe". Prebačajem u *drugi* komunikativni kontekst (obzor i sustav pripovijesti) izdvojeno i pre-opisano dopijeva u drukčije i nove međusobne odnose. Postavši građom identitetske pripovijesti gubi prvotan identitet, ali za svijesti u njezinu obuhvatu ostaje *pričin* postojana identiteta toga "materijala" (ako nije riječ o svjesnoj akomodaciji, čak ugodu pod njegovom vladavinom). Metodički, konstrukcija potiskuje u stranu taj paradoks i u tome uspijeva. U ispričanoj povijesti "materijal" postaje zapravo sastavnicom *odgovora* na pitanje o identitetu. No, samo je pitanje "Tko smo mi Hrvati" – u razlici prema problemu tj. nečemu dvojbenom, prijepornom – odluka. U njemu je *odlu-*

¹⁷ "Postmoderna osoba član je mnogih zajednica i mreža, sudionik je u mnogim diskurzima", prima poruke od svih i odasvuda - "poruke koje predočuju sukobe ideala i normi i slika svijeta" (Anderson 1995:b).

čeno što se uopće ima misliti kao činjenice konstrukcije odgovora. Na mjesto hermeneutički shvaćena pitanja kojim se pitano stavlja u otvorenost, ono se ovdje zatvara. Moglo bi se reći da je provideno davnim uvidom: "(...) čovjek voli svoje želje, a ne ono željeno", predmet želje (Nietzsche, 1994:97). "Nijemac voli 'otvorenost' i 'čestitost': kako je ugodno biti otvoren i čestit!" (Nietzsche 1994:179). Zapravo, u tome leži i samoljubno: Ah, ugodno li je biti Nijemac! Ili: Ah, kako je lijepo, ugodno, teško, časno biti (otvoren, čestit, državotvoran, (...) Hrvat, ili možda Slovenac, Austrijanac. No Kierkegaard je i prije Nietzschea znao da se samoljublje "nalazi u temelju svake ljubavi", da je "temelj u kojem svaka ljubav propada" (1990:42): beskrajna ljubav prema domovini koja prikriva samoljublje – domovinu može obezvrijediti. Samoljublje se možda ne može izbjeći, ali se prema njemu može biti oprezan: demitologiziranu i desakraliziranu domovinu volim, ali se njome ne ponosim¹⁸ – zato što me u predmetu ponosa već čeka moje samoljublje.

6. Identitetska pripovijest kao ideosfera

Kretanje prema konačnu obliku priče, prema odgovoru, usporedivo je i s Barthesovim prikazom nastajanja *ideosfere* ili samostalna govora ideologije: isprva pojedine elemente treba pridržavati (kao što radnik pridržava daske dok zakucava povezujući čavao); potom se elementi sami drže na okupu neovisno o "radniku". Dovršeni sustav za sobom je ostavio vlastito nastajanje, odriješio se od svoga tvorca. Od tog momenta ideosfera, sfera samostalna govora ideologije, funkcionira "sama po sebi" (Barthes, 1979:121). Ta logika prožima i identitetsku pripovijest, njen diskurs i diskursni poređak pod kojim se subjekti (državotvorno) socijaliziraju. Kao dovršen sustav, kao ideosfera, naša pripovijest također dobiva svoj "preljev" koji se primio pa stoga "drži" ("ideosfera je govor koji se drži"; Barthes, 1979; 121). On uspijeva okupiti i povezati, prekri-

¹⁸ Tvrdi se da je nedavno izjavio njemački predsjednik Johannes Rau (*Jutarnji list*, 21.3.2001).

ti/prikriti različite, nesupripadne i čak međusobno isključive sastavine gradbena "materijala" konstrukcije "identitetska pripovijest"¹⁹ Dakle, nije (skrutnuti) "preljev" ili ovojnica oko već supripadajućih činjenica koje pripovijedanje preuzima, jer su *motrište i pitanje* odlučili o tomu što mogu biti činjenice za odgovor o identitetu. Oni izabiru i povezuju izabrano u logici konstrukcije pripovijesti. Dakle, supripadni su *motrište, njegovo pitanje i konstrukcija*, a njihov zajednički oblik jest jaka verzija hrvatske identitetske pripovijesti, metapripovijest, identitetska ideosfera. Svijestima u njezinu obuhvatu priča/ideosfera proizvodi *pričin* zbiljske povezanosti činjenica te održava mnijenje po kojem se usmjerujemo na pojave, a ne na "mogućnost pojava" te zapravo "promišljamo o vrsti iskaza koju iznosimo o pojavama" (Wittgenstein, 1998:§90). Tomu pripada razlikovanje pripadnosti nekoj kategoriji (ili konstrukciji poput identitetske pripovijesti) – od odnosa između kategoriziranih osoba i grupa. Tomu također pripada i uvid da postoje "situacije u kojima je grupna identifikacija generirana *apriornom kategorizacijom*" (Jenkins, 1996:86-88), pa smo tada već razvrstani i opisani u *tuđem jeziku*, u jeziku "naslijeđene jezične

19 *Državotvorni* "preljev" konstrukcije na okupu drži Zvonimirovu hrvatsku krunu, istu tu krunu koja je "štit kraljevine suprot svakoj drugoj kruni (Rački, 1876); Zvonimira koji je "postao narodu simbol neodvisne hrvatske kraljevine, (Rački, 1876); Zvonimira kojim je hrvatska kraljevina "stupila u red država europskih" i koji "raskrsti posve sa Carigradom, te prionu sasvim uz Rim" (Klaić, 1876); pod "nadjevom" je i Zvonimir koji "iz crkve tjera narodni jezik" (Demeter 1848); koji se "priljubio Zapadu što je omogućilo Hrvatskoj da bude 'predzidom Europe'" (Jagotić, 1941); na okupu drži Zvonimira kao simboličko mjesto opasna sporenja: "čitavu narodu drage su svijetle uspomene pa i ne bile istinite i svaki voli vjerovati u lijepu priču nego gledati neumoljivoj istini u oči. Naročito što se tiče narodne povijesti, tu je gotovo ubitačno ustati protiv narodnih miljenika" (Milivoj Dežman); Zvonimira o kojem se već nalaže što se smije reći: "Nečuveno je što se sve u *nas ne smije kazati*" (Kršnjavi, 1900); pod glatkim "nadjevom" priče kao ideosfere nalaze se i unutarnje podjele i odnos prema njima: veli se da je Zvonimirova krunidba otklonila teškoće u odnosima dalmatinskih gradova prema hrvatskoj državi, (Miho Barada, 1941) (v. Macan 1990:189-201). U konstrukciji priče nosivo je značenje "Zvonimirove kruna" kao temelja hrvatskog historijskog prava, u interpretaciji pravaša simbol je suprotstavljen "Dušanovu carstvu" i "jugoslavenstvu" te pravaškom tumačenju protezanja toga prava na Bosnu i Hercegovinu kao jednu od zemalja "Zvonimirova kruna" (Gross i Szabo 1992:131, 451, 547).

igre”²⁰: već smo započeti, već smo “tetovirani” etnički, nacionalno, državno i državotvorno (Sloterdijk, 1992). Hrvatska se pripovijest – kako i uglavnom biva – može razumjeti kao slučaj nužne sastavnice odgoja i obrazovanja, motiviranja i državotvornoga mobiliziranja do točke njezina ozbiljenja (Paić, 1999:121-135). Iza točke ozbiljenja “hrvatskoga sna” – momentom tromosti djeluju nazori i mjerila nastali u pripovijesti, pa se i umnažaju i pitanja (iz t.4 ovih razmatranja): Što je primjerice državotvorstvo kad nema samostalne hrvatske države, a što kad je država tu? Što znači biti Hrvat bez države, a što je Hrvat u njoj? Što je sadržaj legitimacijskog i identitetskog pozivanja na hrvatstvo prije i sada u hrvatskoj državi? I napokon, ozbiljena priča traži novo započinjanje, samoopisivanje, novu živu metaforu. Kao nova i kao živa, ne može ostaviti na netaknutima naslijeđene nazore i mjerila. Može li raskinuti s naziranjem etničkog i etničnosti prvenstveno u polju moći države i nacije te njihova odmjeravanja/vrednovanja državom i nacijom ili možda predodžbom domovine? Bili to mogla biti metafora u zahvatu koje se napokon uči i – sada parafrazirajući Hölderlina – slobodnom upotrebljavanju etničnosti prema nazorima i mjerilima promjenjiva vlastita identiteta, prema zahtjevima one preokrenute, decentralizirane metafore tijela?

Decentraliziranjem metafore “narod-tijelo” dekomponiraju se trojstvo metafora, prividi njihova ravnovjesja i njihova stvarna hijerarhija. Moglo bi se reći, “kruna” je na “glaviv, ali “glava” nema “narod-tijelo”. Izvjesnost znanja i povlašteni glavni kut promatranja (metafora glave, “poglavara”) ne idu s *učenjem* “slobodna upotrebljavanja” etničkoga i nacionalnoga, slobodna samopripisivanja i preopisivanja etničnosti, nacionalnosti i državotvornosti! Ali supripadni su nezapriječeni procesi učenja, promjenjivost i

20 "Proces spoznavanja samoga sebe, suočavanje s vlastitom kontingencijom, tražanja za vlastitim uzrocima, identičan je s procesom izmišljanja novog jezika - to jest izmišljanja nekih novih metafora. Jer svako *doslovno* opisivanje nečije individualnosti, što će reći svaka upotreba naslijeđene jezične igre u tu svrhu, nužno će promašiti" (Rorty, 1995:44). Naravno, te se tvrdnje ne mogu doslovno prenijeti na kolektivne identitete, ali su ozbiljno upozorenje tamo gdje tvorbe kolektivnog identiteta - diskursnim poretcima moći i socijalizacije - vrijede obvezatnim jezikom opisa osobnih identiteta.

viševrstnost identiteta te pokretnost i simultanost različitih motrišta budući da tu ne postoji glavni kut promatranja. Rješavanje tih dvojbi i odgovori na netom postavljena pitanja ovisi o razlikama motrišta, o promatračkim situacijama (Devereux), o mogućnostima i procedurama rješavanja sporova različitih motrišta, pak ne odnosa između različitih činjenica. To su neke među koordinatama *kritike* naslijeđenih i novijih stajališta, shvaćanja i tvorbi; kritike koja bi svojim postignućima metodički doprinijela otvaranju puta mišljenju prema dvojbama i pitanjima nastalim u granicama pripovijesti kao ideosfere. U tom smislu preduvjetne su i kritika uvlačenja ideje *sudbine* u događanje prošlosti i suvremenosti hrvatskoga naroda, te kritika predmodernoga pojma *domovina* u obzoru teoretski, povijesno i bivstveno zahtjevne veze vremena, prostora, saobraćanja i djelovanja²¹. Ta zadaća ne pripada ovim razmatranjima.

21 Cremer i Klein 1990, Piepmeir 1990, Waldenfels 1990; Le Goff 1998; Erjavec 1994; Kristeva 1990.